

Iga hinna eest

Sõjaveteran polkovnik T.G. Ibatullin kirjutab oma raamatus:

“Lahingutegevuses osaleja moraalne seisund sõltub vastusest kolmele küsimusele:

- milline on sõja mõte, kas see on õiglane ja seaduslik?

- kas minu komandör on suuteline organiseerima lahingut nii, et täita ülesannet minimaalsete kaotustega?

- olen ma kindel oma ettevalmistuses täitmaks ülesandeid, mis vajavad lahinguolukorras täitmist?”

Esimese küsimuse vastus on määratud maa kõrgema juhtkonna poolt läbiviidava sise- ja välispoliitikaga. Sellest poliitikast ja selle moraalsest-psühholoogilistest tulemustest vestlesime juba eelnevates peatükkides. Vastus aga teisele ja kolmandale küsimusele sõltub mitte “kõrgetest valitsusringkondadest”, vaid hoopis roodu staršinaast, pataljoni- ja diviisikomandörist. Jah, vastus ka kolmandale küsimusele, sest lahingu-tegevuseks ettevalmistuda ei ole kodukolhoosi tingimustes võimalik. Just isikkoosseisu väljaõpe on kõigi tasandite armeekomandöride tähtsaimaks määrustikujärgseks ülesandeks. Kuid kas oli TTPA 1941. aasta juhtivkoosseis suuteline neid ülesandeid täitma?

Punaarmee juhtivkoosseisu professionaalse ettevalmistuse tase, reakoosseisu väljaõpe - kõik see on omaette tõsise uurimise teema. Spetsialistid, kes võtavad enda peale selle probleemi sügava ja kiretu uurimise, annavad sellega tohutu panuse 1941-l ja järgnevatel aastatel juhtunu reaalseks mõistmiseks.

Pidamata ennast pädevaks sellistes sügavalt sõjalistes küsimustes, peab antud raamatu autor kohaseks märkida vaid mõnd pinnapealset momenti. Üks kõige levinumatest müütidest on see, et 30-ndate aastate keskpaigaks oli ette valmistatud kõrgprofessionaalsed ja (mis juba täiesti arusaamatu) “kogenud” sõjaväekaadrid ning vaid “37. aasta repressioonid jätsid armee ilma juhtideta”. Vaielda selle üle pole isegi mõtet.

Lihtsalt on vaja teada fakte. Kahe aasta jooksul (1938-1939) sai Punaarmee 158000 komandöri, poliit-töötajat ning muud spetsialisti. Kolme sõjaeelse aasta jooksul (1939-1941) lõpetas sõjaväe õppeasutused 48000 inimest, aga täienduskursused 80000 inimest. 1941. aasta esimesel poolel suunati kõrgematest sõjakoolidest ja akadeemiatest väeosadesse veel 70000 ohvitseri. Kokku oli 1. jaanuari seisuga armees ja laevastikus kõrgemat juhtivkoosseisu arvuliselt 579581 inimest. Peale selle oli nelja aasta jooksul (1937-1940) ette valmistatud 448000 reservohvitseri.

Arreteeriti erinevatel andmetel aga mitte rohkem kui 10000 ohvitseri ja poliittöötajat. Mis aga puutub nimelt repressiooniaastatel hukkunud ohvitseridesse, siis O.Suvenirovi koostatud nimeline loend koosneb 1640-st nimest. Mitte 40000, nagu harjumuslikult kinnitavad “perestoikaagssed paljastajad”, vaid üks tuhat kuussada kolmkümmend neli. Pole raske veenduda, et kui nad kõik jäanuks ellu, oleks TTPA juhtkond kasvanud 0,3 protsenti. Ilmselge, et juhtkonna mõningane mittekomplekteeritus (13 % 1941. aasta 1. jaanuari seisuga) polnud tingitud üldsegi mitte repressioonidest, vaid kolme aasta jooksul toimunud vägede arvukuse kolmekordsest kasvust ja tehnilise varustatuse tohutust tõusust. Lõpuks pole liigne meenutada ka seda, et kurikuulus “mittekomplekteeritus” on kõigest määrustikujärgse ja tegeliku koosseisu omavaheline mittevastavus. Aga määrustikujärgne koosseis võib olla erinev. Näiteks on Wehrmachtis määrustiku järgi ühe ohvitseri kohta arvestatud 29 sõdurit ja allohvitseri, prantsuse armees – 22, jaapani omas – 19. Aga Punaarmees – kuus sõdurit ja seersanti.

Mitte millegagi pole põhjendatud ka tees sellest, et “maha lasti kõige paremad, aga nende asemele määrati andetuid ja juhuslikke.” Kui otsustada sellise formaalse näitaja põhjal nagu haridustase, siis aastatel 37-41 kõrgharidusega ohvitseride arv mitte ei kahanenud, **vaid kasvas märgatavalt**. Kaks korda - 164000 inimeselt 385000 inimeseni. Teenistuskohetadel pataljonikomandöridest ülespoole oli sõja algul ilma sõjaväelise hariduseta vaid 0,1 %. Diviisikomandöride hulgas oli 1941. aasta 1. jaanuari seisuga kõrgema sõjaväelise haridusega 40 %, sõjaväelise eriharidusega 60 %. Korpusekomandöride hulgas vastavalt 52 ja 48 %.

Omaette küsimus on muidugi sellise õppe “kasuteguri koefitsent”, kui Frunze-nimelisse sõjaväe-akadeemiasse võeti komandörideks õppima vaimuliku kooli kaheklassilise haridusega inimesi. Kahjuks pole siin kübetki liialdust, just sellise “haridusega” tõusid sõjaväelise hierarhia kõrgeimale pulgale nii Kaitse rahvakomissar Vorosilov kui ka teda välja vahetanud Timošenko, kõige võimsama, Kiievi sõjaväe-ringkonna juht Žukov ja teda asendanud Kirponos. Selle taustal näeb lihtsalt sündsusetult intelligentne välja Žukovi eelkäija Peastaabi ülema kohal Meretskovi, kellel oli hariduspagasis ette näidata neli aastat küla-kooli ja õhtukool täiskasvanutele Moskvas.

Niisiis ei olnud asjade masendava seisuga põhjuseks mitte 37-nda aasta repressioonid. Poolkirjaoskamata, kuid sotsiaalselt lähedaste kaadrite eelistamine oli kaadripoliitika aluseks juba 20-ndatel ja 30-ndatel, aga ka 40-ndatel. Täpselt sama situatsioon oli ka tsiviilstruktuurides. 30-ndate keskel omasid ÜVK(b)P linna- ja rajoonikomiteede sekretäridest 70 % algharidust. Kaitsetööstuse (hilisemalt ka lennunduse) rahvakomissarina töötanud Kaganovitši biograafias pole avastatud jälgegi

mingistki haridusest. Toome veel ühe näite hilisemast perioodist. 1948-l aastal oli 171 sõjaväe-komandandi hulgas Ida-Saksamaal (aga sellisele postile valiti ilmselt igas suhtes soliidsemad ohvitserid) 108 inimest vaid algharidusega, 52 keskharidusega ja vaid 11 ohvitseri kõrgharidusega.

Vaatamata kõigele ei ole võimalik “ väejuhiks õppida”. Väejuhiks sünnitakse. Kas olid mahalastud andekamad nendest, kes neid asendasid? Millega ja kuidas saab sellist väidet tõestada või ümber lükata?

Tinglikult “noored” Leningradi ja Kiievi ringkonna (vastavalt Põhja- ja Edelarinde juhatajad Popov ja Kirponos keerasid neile usaldatud asja tuksi. See on fakt. Kuid millega on põhjendatud väide, et nende eelkäijad (Dõbenko ja Jakir) oleksid sakslased puruks löönud? Ei see ega teine ei näidanud ennast peale karistusürituste läbiviimise Kodusõja ajal väljapaistvate väejuhtidena. Uueks sõjaks valmistusid mõlemad peamiselt alkoholiuimas, millest neid suutis välja rebida vaid arreteerimine ja mahalaskmine.

Muide, ettevalmistusest ja iseõppest. 7 oktoobril 1930.a. kirjutas armeekomandör I.P.Belov, olles teenistuslikul komanderingul Saksamaal, Kaitse rahvakomissar Vorosilovile:

“...kui vaatad, kui metsikult töötavad enda kallal saksa ohvitserid lipnikust kindralini, kuidas nad töötavad allüksuste ettevalmistamisel, millised on nende saavutused, tõmbub sisemus meie nõrkust mõistes kokku. Tahaks lauskolmekordsetega vanduda, karjuda pingeliste õppuste vajalikkusest ja kõikide nõrkade komandöride väljavahetamisest...”

Millegipärast on kombeks unustada, et mitte väike hulk niinimetatud “kogenud komandöre” - Kodusõja kangelasi - elasid 37-nda aasta üle ja kohtasid 41-st aastat kõige kõrgematel ametipostidel. Nagu näiteks Kaitse rahvakomissar marssal Timošenko, tema asetäitjad marssalid Budjonnoi ja Kulik, Loodesuuna juhataja marssal Vorosilov, Lõunarinde komandör armeekindral Tjulenjev, ratsaväe ülemjuhataja kindral-polkovnik Gorodovikov. Nad kõik on sama põlvkonna esindajad, läbinud sama poliitilise- ja elukooli nagu represseeritud Blühher, Jegorov, Tuhhatševski, Fedko. Nende kõigi saavutused olid sellised, et juba pool aastat peale sõja algust tuli Stalinil saata nad “patust kaugemale”, sügavasse tagalasse. Sõja võidukal lõpuetapil tuletati neid hädakomandöre veel vaevu meelde. **Miks me siis ikkagi (teades, millised olid ellujäänute saavutused) jätkame mahalastute suhtes illusioonide hellitamist?** Miks arvatakse, et Tuhhatševski mahalaskmine demoraliseeris armeed rohkem kui Tambovi kandi talumeeste massilised mahalaskmised, mida toimetati sellesama Tuhhatševski isikliku käsu kohaselt?

Kõige järgi otsustades mõistis seltsimees Stalin kiiresti, millise suure vea ta kaadrite valiku, paigutamise ja mahalaskmise delikaatses asjas oli teinud ning üritas seda ka parandada. Nagu zekk etapivanglas, kes püüab mööda kambrit tuhnides üles leida mahorkajäänustega koni, sättis ja toppis Stalin kindraleid ametisse, lootes leida lõpuks seda, kes teeb imet, muutes kivi leivaks ja sunnib kerjuskolhoosnikke sõdima lihase partei ja selle juhi eest.

Esimese nelja sõjakuu jooksul vahetati peamiselt strateegilisel suunal sõdinud Läänerinde komandör välja **seitsmel korral** (Pavlov, Jerjomenko, Timošenko, jälle Jerjomenko, Konev, Žukov). 21.Armeekomandör vahetati samal suunal ja sama aja jooksul välja kuus korda (Gerassimenko, Kuznetsov F.I., Jefremov, Gordov, Kuznetsov, V.I., jälle Gordov).

Veidi parem oli olukord 21.Armees naabritega. Viis komandöri 20.Armees (Remezov, Kurotškin, Lukin, Jeršakov, Vlassov), neli komandöri 13.Armees (Filatov, Remezov, Golubev, Gorodnjanski). Kolmekaua vahetusid 41. aasta suvel-sügisel juhid 19. ja 22.Armees. Komandörid ilmusid ja kadusid, jõudmata oma uute alluvatega isegi tutvuda. Küllaltki kähku kujunes selles peataolekus välja omamoodi universaalne reegel. See ei nõudnud ei tutvust alluvatega, ei luureandmeid vastase kohta ega ka tehnika tundmist, asendades täiesti taktika ja operatiivkunsti peensuste tundmist. Nende sõnade kaja ja kurdistav kõla liikus staapides, kaevikutes ja blindaažides.

IGA HINNAGA!

Ja lisandina sellele reeglile – kurikaval eneseõigustus: “Sõda kannab kõik maha”.

Ja kõik kantigi maha. Või muudeti “kõikumatu mehisuse ja kangelaslikkuse” näidisteks. Nagu näiteks kurva kuulsusega “Neeva lapike”. Tõesti – see on tegelikult ere näide. Ainult mille?

1941. aasta sügisel, pärast Leningradi blokaadi algust, jäi meie kätte tilluke platsdarm Neeva vasakul (lõuna) kaldal. Maatükike mõõtudega kaks korda kolm kilomeetrit. Platsdarmi hoidmine (kasvõi suurte kaotuste hinnaga) omab mõtet vaid siis, kui selle territooriumilt plaanitakse lähemal ajal suurte jõududega pealetungi. Platsdarm tõlgituna prantsuse keelest seda tähendabki - “koht armeele”. „Neeva lapikesele“ oleks võinud paigutada laskurpataljoni, pingutusega ka polgu. Ja ka blokaadi läbi murda oleks saanud mitte näljasurma äärel vaakuvast linnast, vaid väljaspoolt. „Neeva lapike“ ei oleks saanud mängida (ja faktiliselt ei mänginudki) mingit rolli blokaadi läbimurdmisel 1943. aasta jaanuaris. Sellest hoolimata kästi platsdarmi hoida. Iga hinnaga. Ja hoitigi. 400 päeva järjest. Saksa suurtükivägi kündis selle tohutu vennashaua iga meetri mitmekordselt ümber. Sellel neetud maalapil kaotatud sõdurite arvu hinnatakse erinevates uurimustes 200 tuhandest 300 tuhandeni. Õiendiks siinkohal-

esimese kuue sõjakuu jooksul (kuni 31. detsembrini 1941.a) kaotas Wehrmacht Idarindel tapetute ja teadmata kadunutena 209595 sõdurit ja ohvitseri.

Tõele au andes väljendas isegi kõrgem juhtkond ajuti nõrdimust sellise inimkontingendi raiskamise pärast. Stalin ise nõudis oma kindralitelt puhuti “õppida sõdima vähese verega, nagu sakslasedki” (telegramm edelasuuna juhtkonnale 27. mail 1942. aastal). Ja isegi verine marssal Žukov, kes sel hetkel käsutas Läänerinnet, allkirjastas 30. märtsil 1942. aastal direktiivi, mis algas sõnadega:

“Kõrgema Ülemjuhatus peakorterisse ja rinde Sõjanõukogusse saabuvad rohked kirjad puna-armeelastelt, komandöridelt ja poliitöötajatelt, tunnistamaks kuritegelikku hoolimatust jalaväelaste eludega ümberkäimisel. Kirjades ja juttudes tuuakse sadu näiteid, kuidas väeosade ja koondiste komandörid hukutavad sadu ja tuhandeid inimesi halvasti ettevalmistatud rünnakutes vaenlase kahjustamata kaitseliinidele ja kuulipildujapesadele, maha surumata tugipunktidele. Need kaebused on kahtlemata õigustatud ja näitavad ainult osa kergemeelsest suhtumisest inimressurssi...”

Kahjuks oli ainult sarnastest direktiividest vähe, eelkõige seetõttu, et nii Žukov ise kui ka tema lähemad kaasvõitlejad hukutasid nii enne kui ka pärast selle direktiivi väljaandmist kümnete ja sadade tuhandete kaupa võitlejaid “halvasti ette valmistatud rünnakute käigus”. Polkovnik A.K.Kononenko kirjeldab oma mälestustes Läänerinde komandöri (s.o. Žukovi) asetäitja kindral G.F. Zahharovi visiiti esimese Kaardiväe Ratsakorpuse, legendaarse ja kuulsa Belovi korpuse staapi:

“...Tigedus mattis endasse tema niigi segase arutlusvõime. Zahharov kõneles küll tooni tõstes, küll seda sosinani alandades, mingi erilise maoliku sisinaga, raev kees ja kobrutas temas...”

„Mind saadeti siia, - ütles Zahharov, - et ma sunniksin teid iga hinna eest ülesannet täitma ja seda ma ka teen, isegi kui ma peaksin selleks maha laskma pool teie korpusest. Kogu küsimus on ülesande täitmises, mitte selle täitmise vahendites“...

Ta kutsus järgemööda telefonile polgu- ja diviisikomandöre ning sõimas neid kõige valimatute sõnadega: “Kui ei ületa täna maanteed - lasen maha.”

Samuti käskis ta anda sõjakohtu alla ning viivitamatult maha lasta viis komandöri, kelle alluvad ei suutnud teed mööda läbi murda... See inimene, kellest eksikombel oli saanud väejuht, omas looduse poolt eeldusi timukaks või psühhiaatriahaigla patsiendiks...”

Kommunistlikud ajaloolased-propagandistid (kelle loomuses on samuti üht-teist ettemääratud) suutsid juba kaua aega enne seda, kui selliste dokumentide publitseerimine võimalikuks sai, Žukovite ja zahharovite kaitseks leiutada ülimalt ülla ettekäände: “Maa oli huku äärel, kaalukausil oli kogu maailma saatuse. Halastamatus oma sõdurite vastu oli meile pealesunnitud ja paratamatu...”

Usutavasti on saabunud aeg esitada vastuküsimus - **kas mitte just selline juhtkonna arutu halastamatus ei tõuganud miljoneid sõdureid deserteeruma ja end vaenlasele vangi andma?** Kas mitte see ei viinud maad kuristiku servale? Kas ei varjanud see hoolitsus “maailma eest” hoopiski teisi, madalamaid motive?

Võtame veel kaks dokumenti. Need on marssalite Žukovi ja Konevi käskkirjad, antud ühel ja samal 1945. aasta aprillikuu päeval. Maa ei olnud enam hukkumas, kuristiku serv oli juba ammu taandunud, vastupidi, riik seisis suurima võidu künnisel.

Mitte ainult “maailma saatuse”, vaid ka uue Euroopa sõjajärgsed piirjooned olid juba välja joonistatud ja Teheranis ning Jaltas kinnitatud. Sellises olukorras kirjutab Konev 20. aprillil käsu:

“Kolmanda ja Neljanda Kaardiväe tankiarmee komandöridele. Marssal Žukovi väed on Berliini idapoolsetest äärelinnadest 10 kilomeetri kaugusel. Käsin ilmtingimata täna öösel esimestena Berliini sisse tungida. Täitmisest ette kanda.”

Žukovi käskkiri on veidi üksikasjalisem:

“Teise Kaardiväe tankiarmee komandöridele. Saatke igast korpusest üks parim brigaad Berliini ning püstitage neile ülesanne: mitte hiljem kui 21. aprilli hommikul kell neli iga hinna eest murda läbi Berliini eeslinnadesse ning sellest viivitamatult teavitada ettekandeks sm. Stalinile ning pressis kuulutamiseks.”

Miks küll saata vaid üks brigaad korpusest? Aga selleks, et nii õnnestub kiiremini “teavitada ettekandeks sm. Stalinile” ja minna ajalukku kui “Suure Võidu marssal”. Miks kiiremini? Sest korpuseid ja tankiarmeesid muudavad raskemaks ja kohmakamaks suurtükiüksused, sapööriväeosad, jalavägi. Need aga pidurdavad liikumist. Ja nimelt seepärast saadab Žukov kaks parimat brigaadi tapale, “mahasurumata tugipunktidele”, miiniväljadele, pööningul varjuvate tankirusikate tule alla. Milleks? Neid, parimaid, kel õnnestus elusalt Berliinini jõuda - mille eest?

Loomulikule hingetule ja halastamatule “elavjõu kulule” lisandusid armeeladviku metsikud ja poolürgses stiilis omavahelised suhted.

“...Jerjomenko hakkas asja eest-teist takka süüdistama Sõjanõukogu arguses ja Kodumaa reetmises. Minu märkuse peale, et selliseid raskeid süüdistusi ei tohiks kergekäeliselt loopida, viskus Jerjomenko mulle rusikatega kallale ning lõi mind mitu korda näkku, ähvardades mahalaskmisega. Vastasin, et maha lasta ta ju võib, kuid alandada kommunisti ja Ülemnõukogu deputaadi väärkust ei ole tal õigust.

Selle peale haaras Jerjomenko mausri, kuid Jefremovi vahelesegamine takistas teda tulistamast, mille peale ta hakkas ähvardama Jefremovit. Kogu selle inetu stseeni jooksul sõimles Jerjomenko hüsteeriliselt. Jahtunud pisut, kiitles Jerjomenko, et on justkui Stalini heakskiidul peksnud mitmeid korpusekomandöre, aga ühel koguni pea lõhki lõõnud...

Siinkohal tsiteeritud kiri Stalinile oli kirjutatud 19. septembril 1941. aastal. Stseen leidis aset 13–nda armee staabis, kuhu saabus Brjanski rinde komandör. Aga võib-olla Jefremov ja antud kirja autor, armee Sõjanõukogu liige Ganenko, olidki ära teeninud mahalaskmise, olgugi siis rohkem õiguslikumas vormis, tribunali kaudu? Edasiste sündmuste järgi otsustades siiski mitte. Jerjomenko otsustas siinsamas kohapeal otsida “Kodumaa reeturitega” lepitust.

“...istudes laua taha õhtustama, sundis Jerjomenko Jefremovit endaga koos jooma ning kui viimane sellest keeldus, hakkas sõimeldes karjuma, et Jefremov on tema suhtes opositsioonis ning ei või enam tema asetäitja olla...”

Stalinile Jerjomenko millegipärast meeldis. Ta andestas talle mitte ainult füsionoomia töötlemise tööpostil, vaid ka Brjanski rinde purustamise (mille loogiliseks jätkuks oli Edelarinde ümberpiiramine ja hävitamine “Kiievi kotis”). Tulevikus sai just Jerjomenko selleks kindraliks, kelle juurde rindele Stalin esimest ja ainsat korda sõitis. Tookord, 1941. aasta sügisel, reageeris Stalin komissar Ganenko “signaalile” 4. oktoobril 1941.a. käskkirjaga Nr.0391 “Kasvatustöö repressioonidega asendamise juhtumitest”. Kahjuks ei täidetud kõiki sm. Stalini käske. Kõigest kahe kuu pärast, 12. detsembril 1941, annab marssal Timošenko Edelarinde vägedele välja käskkirja “Võimuületamise aktidest, omavolilistest mahalaskmistest ja käte külgepanekust”. Käskkirjas konstanteeritakse, et mitte kõik komandörid pole “võtnud kõrvalekaldumatuks täitmiseks sm. Stalini käsku ja ei ole teinud sellest vajalikke järeldusi”. Kusjuures omavolilised maha-laskmised ja käsitsi arveteõiendamised “sooritati purjusolekus, paljude punaarmeeelaste ja kohalike elanike silme all...”

Mitte juhuslikult ei paigutanud me selle peatüki peaaegu kõige lõppu. Kuigi rida uurijaid ja palju veteranid-rindemehed leiavad, et just sellest arutlusest “isakeste-komandöride“ üle peakski algama uurimine meie lüüasaamise ja koletuslike kaotuste põhjustest. Kuid ärgem lihtsustagem. Kui armee võitlejad jäävad miljonite kaupa teadmata kadunuks, kui tanke ja suurtükke jäetakse kümnete tuhandete kaupa teepervele maha, siis vaevalt õnnestub vaid “kasvatustööga” seda olukorda muuta. Teisest küljest, purjus lõugamine, mida toetavad mauser ja rusikaõigus, ainult süvendasid võõrdumist komandöride ja sõdurite masside vahel, süvendasid armee jaoks hukatuslikku usaldamatust käsundajate ja nende vahel, kes oma elu hinnaga pidid neid käske täitma.

Igal kepil on kaks otsa. Paljude komandöride teadvuses juurdunud suhtumine inimestesse kui odavasse “kulumaterjali” täiendus täiesti adekvaatselt punaarmeeelaste üksikõikse suhtumisega määrustikujärgsesse käsku komandöre lahingus hoida. Kahjuks pole siinkohal jutt vaid üksikutest puudujääkidest. Punaarmee komandöride jäljetu kadumise mastaabid on vapustavad. Kõigest nelja sõja-aasta jooksul jäi ainuüksi maavägedes (s.t. arvestamata lennuväe komandöre, kes ei pöördunud lahingulennult tagasi) teadmata kadunuks:

- **163 diviisi- ja brigaadikomandöri**
- **221 diviisi või brigaadi staabiülemat**
- **1114 polgukomandöri**

Isegi 90-ndate alguseks, pool sajandit hiljem, on **teadmata neljakümne nelja Punaarmee kindrali** matmiskohad. Arvesse võtmata neid, kes lasti maha või surid niisama vanglates ja laagrites, arvestamata hukkunuid sõjavangis. Nelikümmend neli kindralit - nende hulgas ligi kaksikümmend armeede ja korpuste juhtkonna tasemel - jagasid reasoldatite saatust, kes kadusid jäljetult suure sõja koledustes.

Sõdureid oli palju, Punaarmees käis arvestus miljonites. Tihti sõdib sõdur üksinda ja hukub tunnistajateta. Seetõttu võib paljude inimese kombel matmata sõdurite arv olla küll mitte andestatav, kuid vähemalt mõistetav. Kuid kuidas võib teadmata kaduda kindral - korpuse või diviisi komandör?

Komandör ei sõdi üksinda. 1941. aasta määrustiku järgi oli diviisistaabi arvukuseks 75 inimest. Arvestamata poliitosakonda, tribunali ja komandandirühma. Korpuse ja armeestaapide struktuuris oli inimesi veelgi rohkem. Milline pidi siis küll olema kaos, paanika ja desertöörlus, et hukkunud kindralid jäeti lahinguväljale maha, ilma vähimagi jäljeta...